

Raczej należy liczyć się z taką ewentualnością, że każde z państw byłego bloku radzieckiego będzie się ubiegać samo o stowarzyszenie ze Wspólnotą.

Ostatnią część dyskusji zdominowały kwestie szczegółowe. Dr. Bingena pytano o przeobrażenia w nowych krajach związkowych, ocenę działalności dyplomacji prof. K. Skubiszewskiego i możliwości współdziałania Polski z grupą pentagonalną. Poproszono także o przybliżenie dyskusji w RFN na temat stworzenia enklawy niemieckiej wokół Królewca i współpracy RFN z państwami bałtyckimi.

Bogdan Koszel

AKTUALNE ASPEKTY PRZEOBRAZEŃ KONSTITUCYJNO-USTROJOWYCH W POLSCE I W NIEMCZECH

W dniach 24 - 25 września 1991 r. odbyła się w Instytucie Zachodnim w Poznaniu konferencja naukowa na temat aktualnych aspektów przeobrażeń konstytucyjno-ustrojowych w Polsce i w Niemczech. Stanowiła ona kontynuację długoletniej współpracy pomiędzy Instytutem Zachodnim a prawnikami z Uniwersytetu w Lipsku (RFN). Na przedstawicielach tych placówek naukowych spoczywał też ciężar zainspirowania i poprowadzenia dyskusji nad szczegółowymi kwestiami koncentrującymi dziś uwagę prawników-konstytucjonalistów w obu państwach. Nadto gośćmi spotkania byli naukowcy z innych polskich ośrodków naukowych (Poznań, Toruń, Katowice).

Po przywitaniu uczestników konferencji przez prof. dr hab. Annę Wolff-Powęską, dyrektora Instytutu Zachodniego, i prof. dr sc. Waltera Poeggela, przewodniczącego pierwszej części obrad, wystąpienia merytoryczne zainaugurował prof. dr sc. Wolfgang Menzel referatem pt.: *O dyskusji konstytucyjnej w Niemczech*. Odczyt ten ogniskował się na obserwacjach dotyczących tendencji w zakresie zamierzanych i spodziewanych zmian w obecnie obowiązującej w Niemczech Ustawie Zasadniczej, głównie wszak na projekcie tzw. Kuratorium. Wypracowany przez to gremium projekt przewiduje zachowanie ok. 80% obecnej konstytucji i wprowadzenie zmian polegających na rozszerzeniu demokracji parlamentarnej, zapisach dotyczących ekologii, definicji pojęcia *Bürger*, elementów demokracji bezpośredniej i wielu innych.

Dyskusję nad niektórymi poruszonymi przez referenta zagadnieniami, w tym demokracji bezpośredniej, podjął prof. dr hab. Lech Janicki, a prof. dr Marian Pospieszalski zwrócił uwagę na kwestię klauzuli zaporowej w prawie wyborczym na obszarze b. NRD, które to sprawy w referacie nie znalazły miejsca. Prof. dr sc. Wolfgang Menzel wyjaśnił wyrażone przez dyskutantów wątpliwości, m.in. w zakresie znaczenia pojęć *Volksinitiative*, *Volksbegehren* i *Volksentscheid*.

Kolejny punkt obrad stanowił komunikat naukowy, który wygłosił dr Achim Bernhard. Dotyczył on problemu bezpieczeństwa europejskiego. Przyczynkiem do tego tematu były wydarzenia w Jugosławii i wcześniejsze w Zatoce Perskiej. Na ich tle referent omówił możliwość użycia niemieckich sił zbrojnych poza granicami Niemiec w świetle ograniczeń wynikających z art. 87a Ustawy zasadniczej. Istotnym walorem tego wystąpienia była bardzo wnikliwa analiza stanowisk głównych partii niemieckich wobec tego zagadnienia oraz charakterystyka dyskusji nad zakresem znaczeniowym przesłanki *Verteidigung*.

Na temat stanu prac nad europejską umową o warunkach zastosowania sił zbrojnych wypowiedział się dr Władysław Czaplński, a prof. dr sc. Walter Poeggel wskazał na konieczność powołania europejskiego systemu bezpieczeństwa, który miałby funkcjonować poza strukturami NATO.

Po przerwie obrady wznowione zostały referatem prof. dr hab. Lecha Janickiego

go pt.: *Demokratyczne, polityczne i społeczno-ekonomiczne przemiany w Polsce a prawo konstytucyjne*. Dywagacje na powyższy temat autor rozpoczął od krótkiego opisu ustaw zasadniczych w historii Polski (Konstytucja 3 maja 1791 r., konstytucje okresu międzywojennego i po roku 1945), aby następnie skoncentrować się na zagadnieniu wprowadzania poszczególnych instytucji państwa demokratycznego do ustroju państwowego Polski, zwłaszcza w kilku ostatnich latach (Naczelny Sąd Administracyjny, Trybunał Konstytucyjny, Senat, urząd prezydenta i in.); wskazał na zakończenie na problem konieczności zmiany podziału administracyjnego państwa i nie rozstrzygniętą dyskusję nad miejscem prezydenta w polskim systemie parlamentarnym oraz sprawę zapisu konstytucyjnego regulującego stosunek prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego.

W ożywionej dyskusji wywołanej powyższym wystąpieniem, mówcy podkreślali doniosłość i postępowość Konstytucji 3 maja (mgr Zbigniew Kulak), sprzeczność pomiędzy prawem do pracy a gospodarką rynkową i odczytywaniem tegoż prawa raczej jako obowiązku państwa prowadzenia aktywnej polityki zatrudnienia, a w sprawach mieszkaniowych stwarzania warunków do rozwoju budownictwa (prof. dr hab. Włodzimierz Piotrowski). Prof. dr Marian Pospieszalski podkreślił niebezpieczeństwo rozbitcia przyszłego parlamentu w Polsce na skutek obowiązującej ordynacji wyborczej, a prof. dr sc. Walter Poeggel podniósł sprawę mniejszości i prawa własności. W toku dyskusji prof. dr hab. Lech Janicki wyjaśnił tło obaw Polaków przed przenoszeniem własności nieruchomości na obcokrajowców, w tym zwłaszcza na Niemców. Dyskutant wyraził opinię, iż w przyszłej konstytucji RP znajdzie się odpowiedni zapis dotyczący mniejszości narodowych, tym bardziej że mają one prawo wystawienia list wyborczych w bieżących wyborach do polskiego parlamentu.

Polemikę, zakończoną wspólną konkluzją o niezbędności jednoznacznego uregulowania instytucji obywatelstwa w obu państwach, zgodnie z powszechną tendencją unikania i zapobiegania wielokrotnemu obywatelstwu, podjęli prof. dr hab. Lech Janicki i prof. dr sc. Walter Poeggel.

Po przerwie uczestnicy konferencji wysłuchali komunikatu naukowego przedstawionego przez mgr. Andrzeja Grasia. Główny nacisk prelegent położył na wyjaśnieniu sposobu obliczania głosów i ich podział; postawił przy tym tezę, według której aktualnie obowiązująca ordynacja zamazuje różnice poparcia społecznego dla określonych partii, jak i poszczególnych kandydatów z tej samej i z różnych list wyborczych. Temat komunikatu został z zainteresowaniem przyjęty przez uczestników. Wymiana uwag, wątpliwości, a często i odmienne opinie miały za przedmiot bardzo szczegółowe zagadnienia tej ordynacji wyborczej i ordynacji wyborczych w ogóle (dr Achim Bernhard, prof. dr hab. Lech Janicki, mgr Aleksander Fonfara, prof. dr hab. Eugeniusz Zwierzchowski, prof. dr sc. Walter Poeggel). Rozważania nad tym tematem wypełniły pozostały czas pierwszego dnia obrad konferencji.

Obrady dnia następnego rozpoczął prof. dr sc. Walter Poeggel odczytem pt.: *Układ graniczny i układ o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, jako międzynarodowoprawna podstawa konstruktywnych stosunków pomiędzy Polakami a Niemcami*. Mówca przekazał w nim szereg informacji na temat nastrojów panujących w różnych środowiskach opiniotwórczych (środku masowego przekazu) i decydenckich (partie polityczne, frakcje parlamentarne) przed i po podpisaniu układów z Polską. Wyraził przekonanie, że ratyfikacja tych układów kończy okres parcia Niemców na Wschód i jednocześnie dyskusję polityczną nad przebiegiem granicy z Polską. Pogląd ten uwiarygodnia skreślenie art. 23 Ustawy zasadniczej oraz — wynikająca z dyskusji wewnątrzniemieckiej — możliwość skreślenia także art. 116 Ustawy zasadniczej, jako konsekwencji nowych stosunków polsko-niemiec-

kich. Są wszak w tych stosunkach problemy, które mogą być wykorzystane już to do burzenia aktualnych osiągnięć, już to do tworzenia wartości pozytywnych. Jest to kwestia mniejszości, podwójnego obywatelstwa i konfliktu lojalności oraz wierności niemieckiej w Polsce. Referent podkreślił konieczność dostrzegania tego rodzaju niebezpieczeństw przy jednoczesnym działaniu w duchu omawianych układów, które dyskusja konstytucyjna powinna uzupełniać.

Z kolei mgr Jolanta Koprucka-Purol omówiła stosunek pomiędzy prawem międzynarodowym a prawem wewnętrznym w konstytucjach Polski, ze szczególnym uwypukleniem aktualnych tendencji i projektów. Ustrojodawca polski unikał z reguły wyrażania w stosownym zapisie swego stosunku do warunków obowiązywania prawa międzynarodowego w polskim systemie prawnym. W projekcie tzw. senackim konstytucji — jak zauważyła referentka — widnieje art. 26, który przewiduje (pod pewnymi warunkami) bezpośrednie obowiązywanie prawa międzynarodowego. Przepis ten wymaga np., aby ratyfikację umowy międzynarodowej sprzecznej z konstytucją poprzedzała zmiana określonego przepisu konstytucji. Według tego projektu prawo wynikające z umów miałoby prymat nad ustawami zwykłymi. Mgr Jolanta Koprucka-Purol podkreśliła w konkluzji wyjątkową rolę praktyki i orzecznictwa, jako ostatecznego weryfikatora obowiązujących przepisów.

Temat stosunku prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego podjął i uzupełnił analizą orzecznictwa sądów polskich w tym zakresie dr Władysław Czapliński. Z orzeczeń tych wynika wymóg transformacji i zakaz bezpośredniego stosowania prawa międzynarodowego, w tym praw człowieka. W dalszym ciągu mówca przedstawił działalność Zespołu Prawa Międzynarodowego przy Radzie Legislacyjnej oraz wysunięte przezeń propozycje regulacji konstytucyjnej i ustawowej.

Możliwościami, jakimi dysponuje państwo w stosunku do uchodźców poświęcony był komunikat naukowy zaprezentowany przez mgr. Aleksandra Fonfarę. Istota problemu uchodźców, którego znaczenie wobec rosnących dysproporcji ekonomicznych pomiędzy poszczególnymi częściami Europy i świata wydaje się być coraz bardziej dostrzegana, rozwijania stosowane w tej mierze przez różne państwa, specyfika tzw. niemieckiej drogi oraz stan prawny i przewidywane kierunki rozwoju polskiego prawa, mającego za przedmiot cudzoziemców, to główne wątki tego wystąpienia.

Dyskusja, która rozpoczęła się następnie nawiązywała zarówno do ostatnich referatów, jak i do wystąpień z dnia poprzedniego.

Na temat możliwości uchwalenia konstytucji przez nowy Sejm wypowiedział się prof. dr hab. Eugeniusz Zwierzchowski, wskazując jego przewidywaną słabość i skutek tego być może nawet brak zdolności do efektywnego działania.

Do niektórych zagadnień polskiej ordynacji wyborczej powrócili w krótkiej wymianie opinii na temat przyjętej w niej metody obliczania głosów mgr Aleksander Fonfara, prof. dr hab. Lech Janicki i mgr Andrzej Graś.

Podjęto dalej ponownie kwestię niemieckiej dyskusji nad art. 116 Ustawy zasadniczej, sprawę mniejszości i podwójnego obywatelstwa (prof. dr sc. Walter Poeggel, prof. dr hab. Lech Janicki). Zgodnie uznano, że ważne jest, aby w sprawach zasadniczych, takich jak np. uznanie mniejszości, kontynuować podjętą już drogę kompromisu.

Prof. dr sc. Wolfgang Menzel wyraził obawę o rozwój demokracji w Polsce wobec przedłużającej się dyskusji nad kształtem nowej konstytucji. Poruszył jednocześnie kilka zagadnień szczegółowych polskiego parlamentaryzmu (ustosunkował się do nich prof. dr hab. Lech Janicki), a także prawa azylu w RFN (wyjaśnienia udzielił mgr Aleksander Fonfara).

Opinie związane z potrzebą wypracowania mechanizmów rozwiązywania konfliktów zbrojnych w Europie wymienili mgr Józef Muszyński i dr Achim Bernhard.

Na zakończenie prof. dr hab. Lech Janicki dokonał krótkiej oceny przebiegu konferencji, podkreślając ożywioną dyskusję i dużą różnorodność podejmowanych problemów, co powinno przynieść korzyści obu stronom.

Prof. dr sc. Walter Poeggel, potwierdzając powyższą ocenę, wyraził nadzieję na kontynuowanie tego rodzaju spotkań w przyszłości.

Aleksander Fonfara

LOCARNO I EUROPA WSCHODNIA PROBLEMY BEZPIECZEŃSTWA EUROPEJSKIEGO W LATACH DWUDZIESTYCH

W dniach 24 - 25 października 1991 r. na Uniwersytecie w Rostocku, przy wydatnej pomocy finansowej fundacji Roberta Boscha odbyła się międzynarodowa sesja naukowa poświęcona zagadnieniom locarneńskim widzianym z perspektywy 76 lat. W konferencji wzięło udział liczne grono badaczy z RFN, Belgii, Holandii, Francji i Polski. Nie dotarli natomiast historycy z Wielkiej Brytanii. Szczególnie ubolewano nad nieobecnością prof. Johna Hideny, z Uniwersytetu w Bradford, z wielce interesującym tekstem o znaczeniu traktatów locarneńskich dla krajów bałtyckich.

Podczas dwóch dni owocnych obrad, wygłoszono ogółem 17 referatów i przyczynków naukowych. Charakter wprowadzający nosił referat prof. Petera Krügera z Marburga (*Locarno und die Frage eines europäischen Sicherheitssystems unter besonderer Berücksichtigung Ostmitteleuropas*) poruszający rolę paktów reńskich w stabilizacji systemu bezpieczeństwa europejskiego. Autor wskazał, że w latach dwudziestych istniała olbrzymia potrzeba społeczeństw i narodów europejskich do życia w spokojnych i trwałych granicach. Jednakże niedoskonałość konstrukcji wersalskiej spiętrzała niepokoje i wywoływała obawy o przyszłość. Niejednokrotnie wyrażało się to w konsolidacji społeczeństw wokół rządów silnej ręki. Panaceum na wszystkie bolączki kontynentu europejskiego miała być Liga Narodów. Jednakże, jak podkreślili kolejni referenci prof. Antoni Czubiński i Stanisław Sierpowski, (*Der Völkerbund und das Locarno-System*) instytucja genewska od początku swego istnienia miała ściśle ograniczone kompetencje, co skutecznie utrudniało prowadzenie aktywnej działalności. Jednym z problemów zaprzatających umysły polityków były sprawy mniejszościowe. Zagadnieniu temu poświęcony był jeden z cenniejszych referatów wygłoszonych podczas obrad, opracowany przez holenderskiego historyka dr. Bastiana Schota. Autor ten skrupulatnie przejrzał bez mała wszystkie zasoby archiwalne Ligi Narodów i wielkich mocarstw (poza ZSRR), a jego najnowsza publikacja poświęcona systemom międzynarodowej ochrony mniejszości spotkała się z dużym zainteresowaniem zebranych.

Kolejne, ważne teksty zaprezentowali uczeni paryscy, prof. Pierre Jardin (*Locarno und Frankreichs Nachkriegskonzeptionen*) i Jacques Bariety (*Locarno und die polnisch-französischen Beziehungen*) od lat specjalizujący się w polityce wschodniej Francji w latach dwudziestych. Obaj mówcy w swoich wystąpieniach silnie zaakcentowali, że stosunki Paryża z Europą Wschodnią w okresie międzywojennym polegały przede wszystkim na bliskim współdziałaniu i sojuszu z Czechosłowacją. Ze względu na potencjał gospodarczy, demokratyczny system rządów i swoisty serwilizm polityków praskich wobec Quai d'Orsay, to właśnie Czechosłowacja była zbrojnym przedłużeniem francuskiej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej